

ՀԻՒԱՆԴԱՅ ՕԾՄԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԸ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԷՋ

(Շար. տե'ս «Բազմավէպ» 1939, էջ 8)

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

Տասնութերորդ դարուն Հայ եկեղեցւոյ մէջ կատարուած զոյգ համայնքներու պաշտօնական անջատումը, էջմիածնականի եւ Հայ կաթողիկէի, տեղի տուաւ ոչ միայն եկեղեցական վարչական մարդին մէջ եկեղեցական զոյգ նուիրապետութիւններու եւ կաղմակերպչական տարբեր գոյութեան, այլ նաեւ դաւանական խրտուրթեան: Մին եղաւ այս տարբերութեան մարդերէն՝ նաեւ Հիւանդաց Օծման Խորհուրդը, ուր կը նշմարենք յայտնապէս թէ մինչ Հայ Կաթողիկէ եկեղեցին շնորհիւ տիեզերական աւետարանական ուղիղ հիմերուն հաւատարիմ կը պահէ քրիստոնէական եւ ազգային ուղղափառ աւանդութիւնը, Հայ էջմիածնական եկեղեցին տիեզերականութենէ անջատուելով իսկ կ'ուրանայ Հայ ազգային դարաւոր աւանդութիւնը Հիւանդաց Օծման Խորհուրդին: Ուշագրաւ է այս կէտը զոր հոս կը դիտեմ հանգամանօրէն պարզել՝ անկախ ամէն կանխակալ տեսութենէ պատմութեան հետքերուն վրայէն:

Քննութեանս իրրեւ աղբիւր պիտի գործածեմ, ըլլա'յ երկու համայնքներու մէջ կատարուած Սինոդոսական վճիռները, ըլլայ նաեւ այն քրիստոնէականները որոնք հրատարակուած են եկեղեցական իշխանութեանց թոյլտուութեամբ:

Այն քառասական վիճակը որ կը տեսէր ԺԴ դարէն սկսեալ մինչեւ ԺԶ-ի վերջերը, եկեղեցական բարեկարգութեան մէջ, ԺԹ-ին մէջ մղեցին Հայ եկեղեցւոյ գլխաւորները, դարման մը տանելու

ողբալի կացութեան, եւ ձեռնարկեցին վերահաստատելու ինչ որ հին բարեկարգութիւններ էին եւ վերանորոգել ինչ որ դարու հոգին կը պահանջէր: Այսպէս տեղի ունեցան զանազան Սինոդոսական Ժողովներ թէ՛ էջմիածնական եւ թէ՛ Հայ կաթողիկէ համայնքներէ, գլխաւորապէս Կ. Պոլսոյ մէջ, որ նոյն դարուն Հայ զոյգ նուիրապետութեանց գործունէութեան կեդրոն դարձած էր, եւ քննուեցան հոն ու հաստատուեցան վարդապետական թէ բարեկարգական կանոններ, որոնց մէջ նկատուեցաւ նաեւ Հիւանդաց Օծման Խորհուրդը, եւ անոր մատակարարութիւնը:

ԺԶ դարու եկեղեցական փոթորկալից անցքերու յաջորդած էր խաղաղ շրջան մը եւ գիրար ըմբռնելու եւ դնահատելու լաւ տրամադրութիւն մը. ահա այդ բարեպատեհ կացութիւնն էր որ քաջալերեց զոյգ համայնքներու միութիւնը փափաղողները, իրարու հրաւէր կարգալու քրիստոնէական միութեան. երկուքն ալ իրենք զիրենք կը դաւանէին հարազատ որդիներ եւ աւանդապահներ սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչի եւ Հայ եկեղեցւոյ սուրբ Հարց վարդապետութեան, հետեւաբար միութեան համար ուրիշ բան չէր մնար եթէ ոչ ցուցադրել իւրաքանչիւրին հաւատարմութիւնը այդ դաւանանքին մէջ, եւ եթէ կային թերացումներ կամ հեռացումներ այդ սրբազան աւանդութենէն, մերժել զանոնք եւ կատարել բաղձացուած միութիւնը: Ահա նպատակը՝ որուն համար գումարուեցաւ 1820-ի համագումարը:

Այդ համագումարին ներկայ գտնուած էր էջմիածնական եկեղեցին իր բոլոր կազմով, այսինքն էջմիածնի Կաթողիկոսը եւ Երուսաղէմի Պատրիարքը՝ իրենց պատուիրակներով, իսկ Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը եւ Կ. Պոլսոյ Պատրիարքը, այլեւայլ արքեպիսկոպոսներ, եպիսկոպոսներ, վարդապետներ անձամբ, եւ աշխարհական դասը իր ներկայացուցիչներով, եւ այդ հանդիսաւոր գումարման ատեն՝ ի միջի այլոց ըրին հետեւեալ նշանաւոր յայտարարութիւնը Հիւանդաց Օծման Խորհուրդի նկատմամբ: Յետ ըսելու թէ — «Խորհուրդք սուրբ եկեղեցւոյ եօթն են» — կ'աւելցնեն, — «յորոց մին է Վերջին Օծումն, զոր պարտ է մատակարարել ծանր հիւանդաց օծմամբ իւղոյ օրհնեցելոյ ի քահանայէն, շատ պատուիրելոյ մեծին Յովհաննու իմաստասիրի ի ԺԱ կանոնի յազգային ժողովի անդ, ուր ասէ — Արժան է գիււանդացն ձեռք քահանայի օրհնել ըստ իւրաւ աղօթիցն: — Որպէս եւ առաքեալն Յակոբոս պատուիրէ ասելով, թէ — Հիւանդանայցէ՞ ոք ի ձէնջ, կոչեսցէ զերիցունս եկեղեցւոյն, եւ արասցեն ի վերայ նորա աղօթս օծցեն իւղով յանուն Տեառն, եւն»⁽¹⁾: — Եւ ուրիշ տեղ մը նոյն համագումարը կը յայտարարէ՝ թէ այդ որոշումներով նա ուրիշ բան չ'ըներ բաց եթէ — «ամէն բան անշարժ պահել՝ համեմատ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ու Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի վարդապետութեանը, անոնց ո'ր եւ իցէ ուրիշ վարդապետութիւններն ալ ամբողջ եւ անպակաս խոստովանելով»⁽²⁾, — եւ թէ՛ Հայաստանեայց եկեղեցին — «ի սկզբանէ ուղղափառութեամբ ունեցած բարեկարգութիւններն ու եկեղեցական ծէսերն անփոփոխ կը պահէ ու կը գործածէ անայլայլելի նոյնութեամբ»⁽³⁾: — Անծէ անայլայլելի համագումարը իր վերջնական լրջախոս համագումարը իր վերջնական յանդիսաւոր վճիռներն արձակելէ առաջ քննած եւ տեսած է թէ ի՞նչ էին — «Հայաստանեայց եկեղեցւոյ եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի վարդապետութիւնը, ուղղափառութեամբ ունեցած բարեկարգութիւններն ու եկեղեցական ծէսերն», —

եւ տեսած է որ անոր վարդապետութեան բարեկարգութեան եւ եկեղեցական ծէսին մէջ կար նաեւ Հիւանդաց Օծման Խորհուրդը: Եւ նշմարելով որ այդ ժամանակներուն անոր մատակարարութեան մէջ կը թերացուէր՝ կու տայ իր — «պարտ է մատակարարել» — վճիռը, մատնանշելով մի անգամ ընդ միշտ թէ ով որ այդ վճռոյն հակառակ կը մտածէ, կը դրէ ու կը դործէ, անիկա կը զարտուղի ու կը հեռանայ — «Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ու Ս. Գրիգորի վարդապետութենէն, ուղղափառ բարեկարգութենէն ու եկեղեցական ծէսէն»:

Դժբախտաբար Կ. Պոլսոյ 1820-ի համագումարի սոյն վճիռը՝ որ իր հեղինակութեան եւ լուրջ ուսումնասիրութեան պատճառաւ իբրեւ աղբիւր եւ օրինադիւպէտ էր ծառայել յաջորդ հրատարակուելիք Հայ էջմիածնական քրիստոնէականներուն, ոչ միայն չի յիշատակուիր, այլ այդ քրիստոնէականներու մէջ բոլորովին հակառակ վարդապետութիւն մ'է որ կը քարոզուի:

Թղթատելով, օրինակ, չուրջ 50 եւ աւելի քրիստոնէականներ որոնք հրատարակուած են 1820-ի ժողովէն վերջ, կարելի է ըսել որ իւրաքանչիւրին մէջ ալ, տարբեր եւ տարբեր կերպով ըմբռնուած է Հիւանդաց Օծման Խորհուրդը եւ տարբեր ծիսակատարութիւններ ներկայացուած են անոր մատակարարութեան համար: Անոնց մէջ Խորհուրդիս չուրջ ոչ եթէ Հայ եկեղեցւոյ դաւանանքն է որ կը վարդապետուի, այլ իւրաքանչիւր յօրինողին ըմբռնումն ու դատումը, հետեւաբար զարմանալի ալ չէ եթէ այդ քրիստոնէականները երբեմն իրարու հակասեն, որքան ալ անոնց հրատարակութիւնը առաջուրնէ քննուած եւ վաւերացուած ըլլայ Քննիչ Արքեպիսկոպոս Ժողովէ մը:

Տեսնենք արդ, բաղդատական մասերով,

(1) Բան Հրաւէր Սիրոյ. Կ. Պոլիս, 1820, էջ 30-31

(2) (3) Անդ, էջ 30 - 31:

Հիւանդաց Օծման նկատմամբ յիշեալ քրիստոնէականներու պարունակած թէ՛ վարդապետութիւնը եւ թէ՛ մատակարարութեան ծէսը:

1. ՀԻԽԱՆԴԱՅ ՕԾՈՒՄԸ ԽՈՐՀՈՒՐԴ ՄԻ՛

Քրիստոնէականներու մեծամասնութիւնը Հիւանդաց Օծումը կ'ընդունի իբրեւ թէ խորհուրդներէն մին, բացի քանի մը հատէն, գլխաւորապէս Մուշեղ սրբ. Սեբեդեանէն, որ յայտնի կերպով կը մերժէ անոր խորհուրդը ըլլալը. իր - Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ վարդապետութիւնը - դասադրքին մէջ, որուն հրատարակութիւնը վաւերացուած է Կրօնական Ժողովէն, այսպէս երբ կ'ըսէ նա - «Հենք գիտեր, թէ ե՞րբ, ի՞նչպէս եւ ի՞նչ իրաւունքով խորհուրդներու կարգը դասուած է օծումն Հիւանդաց»⁽⁴⁾, - եւ ուրիշ տեղ մը - «Հայ եկեղեցին չունի եւ չէ ունեցած հիւանդներու վրայ օծումն կատարելու սովորութիւնը, անոր համար այդ խորհուրդը մեր մէջ կոչուած է կարգ կամ այցելութիւն հիւանդաց կամ կանոն դիւերային ժամու աղօթից»⁽⁵⁾:-

2. Ո՞Վ ՀԱՍՏԱՏԱՄ Է ԱՅՍ ԽՈՐՀՈՒՐԴ

Սարգիս Բարսեղեան Գնունի վանքի⁽⁶⁾, Ն. Արէլ արքեպս.⁽⁷⁾, Տէր Սահակ քհնյ. Տէր Սարգսեան⁽⁸⁾, Տէր Խորէն քհնյ. Քրդերեան⁽⁹⁾ եւ ուրիշ շատեր, իրենց քրիստոնէականներու մէջ կ'ընդունին ընդհանուր եկեղեցւոյ հետ թէ Քրիստոս ինքնին հաստատած է այս խորհուրդը: Իսկ Ստեփաննոս Աւագ քահանայ Տէր Ստեփանեան⁽¹⁰⁾, Գարրիէլ Արքեպս. Այվաղովսկի⁽¹¹⁾ եւ ուրիշ քանի մը հոգիներ, իբրեւ հեղինակ խորհուրդի կը դնեն Յակոբոս Առաքելը: Բարդէն Կաթողիկոս կ'ըսէ որ - «հրէական սովորութիւն մըն էր որ առաքելոց ժամանակ ալ շարունակուեցաւ»⁽¹²⁾: - Իսկ Մուշեղ նախկին սրբազանը թէ - «Կաթողիկ եկեղեցին հիմնուելով Յակոբոս Առաքելին այս հատուածին վրայ. Հիւանդացնայցէ՞ ոք ի ձեռք, հիւ-

անդներու վրայ ըլլալը ձեռնադրութիւնը ու կատարութիւնը աղօթքը վերածեց խորհուրդի մը որ ծանօթ է՝ վերջին Օծում անունով, առանց խորհելու, թէ ո՞ր եւ է բանաւոր պատճառ դոյութիւն չունէր այդ տնօրէնութիւնը ընելու համար»⁽¹³⁾:-

3. Ո՞ՐՆ Է ԽՈՐՀՈՒՐԴԻՍ ԱՐԴԻՒՆՔԸ

Խորէն Արքեպս. Նարայէյ կու տայ ուղղափառ եւ ճշգրիտ բացատրութիւնը խորհուրդի բերած շնորհին, - «հիւանդին զօրութիւն կու տայ անտրտունը համբերելու, խոստովանած մեղքերուն բիծերը կը մաքրէ, ներքին մեղքերը կը սրբէ ու կը զօրացնէ զնա մահուան դէմ եւ եթէ Աստուած հարկաւոր համարի կը շնորհէ նմա եւ բժշկութիւն»⁽¹⁴⁾:- Եւ ուրիշ տեղ պաշտօնական մը մէջ թէ - «ցաւերու ալ մեղմացում կու տայ»⁽¹⁵⁾:- Աւելի կամ նուազ չափով այս սահմանին կը ձայնակցին Գ. Արքեպս. Այվաղովսկի, Ս. Բարսեղեան, Տէրոյենց⁽¹⁶⁾, Յ. քահանայ Մանուկեան⁽¹⁷⁾, Հ. Սահակ Խանճեան⁽¹⁸⁾ եւ ու-

(4) Կրօնի դասեր - Մուշեղ եպիսկոպոս - Կ. Պոլիս, 1910, էջ 119:

(5) Անդ, էջ 121:

(6) Քրիստոնէական վարդապետութիւն - Սարգիս Բարսեղեան - Վաղարշապատ, 1879, էջ 207:

(7) Դասադրք Քրիստոնէական Հաւատոյ - Ն. Արէլ Արքեպս. - Վաղարշապատ, 1874, էջ 145:

(8) Կրօնք Քրիստոնէական - Տէր Սահակ Գահ. Տէր Սարգսեան - Կ. Պոլիս, 1895, էջ 150:

(9) Կրօնադիտութիւն կամ Ուսումն Քրիստոնէական Հաւատոյ - Տ. Խորէն Գահանայ Քրդերեան Կ. Պոլիս, 1885, էջ 227:

(10) Սկզբունք Քրիստոնէական Հաւատոյ - Ստեփաննոս Ա. Գահ. Տէր Ստեփանեան - Թիֆլիս, 1886, Դ. տպագրութիւն, էջ 157:

(11) Միջակ վարդապետարան Ուղղափառ Հաւատոյ Հայ եկեղեց. - Գարրիէլ Այվաղովսկի, Փարիզ, 1858, էջ 105:

(12) Քրիստոնէական - Բ. Կ. (Բարդէն Կաթողիկոս) Երուսաղէմ, 1932, էջ 89:

(13) Կրօնի Դասեր - Մուշեղ եպիսկոպոս. Կ. Պոլիս, 1910, էջ 120:

(14) Կրթական Քրիստոնէական - Խորէն Արքեպս. Նար Պէյ. Կ. Պոլիս, 1877, էջ 254:

(15) Կրթական Քրիստոնէական - Խորէն Արքեպս. Նար Պէյ. Կ. Պոլիս, 1890, էջ 85:

(16) Քրիստոնէական վարդապետութիւն - Յովհ. Տ. Կ. Տէրոյենց. Կ. Պոլիս, 1858, էջ 41:

(17) Հրահանգ Քրիստոնէական վարդապետութեան - Յարութիւն Գահ. Մանուկեան. Տիֆլիս, 1825, էջ 85:

(18) Ուսումն Քրիստոնէական Հաւատոյ - Հ. Սահակ Խանճեան. Կ. Պոլիս, 1890, էջ 220:

րիչներ: Իսկ ըստ Կարապետ Վ. Շահնազարեանցի⁽¹⁹⁾ - «ի զղջումն հրաւիրէ զհիւանդն, ի խոստովանութիւն, ի հաղորդութիւն եւ թողութիւն հայցեալ յԱստուծոյ ներքին յանցանաց նորա, հանդուցանէ զխոռովեալ խիղճ նորա, եւ յուղարկէ զնա ի հանգիստ յաւիտենից»:- Նոյն սահմանը ունին նաեւ Քրիստոնէական Ուսանելիի հեղինակը⁽²⁰⁾, Յովհաննէս Ավդալեանց⁽²¹⁾ եւ ուրիշներ: Ըստ Մուշեղ նախկին սրբազանի խորհուրդիս արդիւնքը կը կայանայ բուժելու ջղային եւ խտերիք հիւանդութիւնները (!): Իր այս թեթեւամիտ աստութեան իբր հաւաստիք կը կոչէ Բրոֆ. Շարքոյի մէկ յօդուածը՝ հրատարակուած «Նիւ Ռովիւ» հանդէսին մէջ: Բարդէն կաթողիկոս կամայական կերպով Հիւանդաց Օծման խորհուրդը երկուքի կը բաժնէ, Հիւանդաց Օծումի՝ որ պարզ հրէական սովորութիւն մ'է առաքելոց եւ յաջորդաց ժամանակ ալ մնացած եւ չունի հոգեկան թէ մարմնական ո՞ր եւ է արդիւնք, եւ Հիւանդաց կարգին որ հոգեւոր արդիւնք միայն ունի այսինքն անոր մատակարարութեամբ «հիւանդը կ'ողբեր, կը զօրանայ եւ կը մխիթարուի» արդիւնք մը որ ամէն խորհուրդի ալ կարելի է յատկացնել:

4. ՀԻԽԱՆԴԱՅ ՕԾՄԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԻ ՄԱՍԿԱՐԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵԱԿԱՆ ՆԻՒԹՆ ՈՒ ՁԵՒԸ

Այս մասին մէջ ալ կարելի է ըսել որ Հայ էջմիածնական եկեղեցւոյ յիշեալ քրիստոնէականներու մէջ չկայ միաձեւ ըմբռնում: Իւրաքանչիւր քրիստոնէականի հեղինակ իր կողմէն հնարած է խորհուրդիս համար հական Նիւք, Չք եւ նոյն իսկ երկրորդական արարողութիւններ, որոնք՝ երբեմն ո՛չ ընդհանուր եկեղեցական եւ ո՛չ ալ հին Հայ աւանդական հիմ ունին՝ խորհուրդիս հական նիւքին ու ձեւին մատակարարութեան մէջ: Շուրջ վեց եւ աւելի իրարմէ տարբեր եւ երբեմն իրարու հակառակ ծիսակատարութիւններ կարելի է նշմարել հոն: Այսպէս.

Ա. - Յարութիւն քահանայ Մանուկեան

իր - Հրահանգ Քրիստոնէական վարդապետութեան - գրքին մէջ կ'ըսէ թէ - «Հիւանդն օծութեամբ ի քահանայէն ընդունի զբժշկութիւն եւ մեղաց թողութիւն»:-

Բ. - Ըստ «Մանր Ուսմունք Քրիստոնէական Հաւատոյ»⁽²²⁾ - հեղինակին, - «Հայոց եկեղեցին (հիւանդաց օծումը) կը կատարէ միայն քահանայից աղօթքով»:- Այս կարծիքիս կը հետեւի նաեւ Պետրոս Շաշեան իր «Համառօտութիւն Քրիստոնէական Ուսման»⁽²³⁾ գրքին մէջ ըսելով. «Աղօթքի մէջ է բովանդակուած խորհրդաւոր զօրութիւնը» եւն:-

Գ. - Իսկ ըստ Ն. Արէլ Արքեպս. ին «Մեր եկեղեցին այս խորհուրդը կը մատակարարէ առանց օծութեան իւր զործ դնելոյ, աղօթքով եւ հիւանդին վրայ ձեռք դնելով, համաձայն Քրիստոսի հրամանին». որուն կը ձայնակցի Հ. Սահակ Խանճեան, Խորէն Արքեպս. Նար Պէյ, եւ ուրիշներ:

Դ. - «Վերջին օծումն այն խորհուրդն է որ ծանր հիւանդներու վրայ քահանայի կ'երթան Ս. Աւետարան եւ Գիրք կը կարդան եւ Ս. Կեանք փայտով կամ սրբոց մատուցելով խաչահանգիստ կ'ընեն եւ Ս. Հաղորդութիւն կու տան»:- Այսպէս Տէրոյենց, որուն կը ձայնակցի նաեւ Ս. Բարսեղեան:

Ե. - «Այլ այս խորհուրդս (վերջին օծման) ոչ է խափանեալ, այլ միայն ժամանակն փոխեալ որ կու տրուի հետ զորոյմի: Եւ ոմանք զաւագ հինգ-շաբաթի ոտնուայն եւս առնուն ի տեղի վերջին օծման»:- Այսպէս «Գիրք կոչեցեալ Քրիստոնէական Ուսանելի»⁽²⁴⁾ հեղինակը, եւ Յովհաննէս

(19) Ուսումն Քրիստոնէական Հաւատոյ - Կարապետ Վ. Շահնազարեանց. Կ. Պոլիս, 1869, էջ 238:

(20) Քրիստոնէական Ուսանելի - Կ. Պոլիս, 1737, էջ 336:

(21) Քրիստոնէական Կրթութիւնք - Յովհաննէս Ավդալեանց. Կալկաթա, 1841, էջ 6:

(22) Մանր Ուսմունք Քրիստոնէական Հաւատոյ - Կ. Պոլիս, 1876, էջ 42:

(23) Համառօտութիւն Քրիստոնէական Ուսման - Պետրոս Շաշեանց. Կ. Պոլիս, 1866, հատ. Ա էջ 76:

(24) Գիրք կոչեցեալ Քրիստոնէական Ուսանելի - Կ. Պոլիս, 1737, էջ

Ավագականց իր «Քրիստոնէական Կրթութիւնք»ի մէջ:

Զ. — Բարդէն Կաթողիկոս իր Քրիստոնէականին մէջ Հիւանդաց օծման խորհուրդի մատակարարութիւնը կը բաժնէ երկուքի, Հիւանդաց Կարգի, որ կը տրուի հիւանդին եւ որուն հիմնական կէտերն են, Ապաշխարիութիւն, Աղօթք եւ Ս. Հաղորդութիւն: Եւ Վերջին Օծումի, որ — «մեր եկեղեցւոյն մէջ, միացած է առաջին օծումին, աշխնման գործունէին, հետեւաբար դրոշմի ժամանակ աչքերու, ականջներու, բերանի, ձեռքերու, քամակի, կամ կուշտի եւ ոտքերու օծումները, վերջին օծման համար կը կիրարկուին»: —

Բացի մէկ հատէն՝ բոլոր միւս քրիստոնէականները Հիւանդաց Օծման մատակարարութեան արարողութեան գուրս կը հանեն օրհնութեան իւրով հիւանդին զգայաբանքներուն օծումը: Տեսնենք արդ այն պատճառները որոնց համար էջմիածնական եկեղեցին իր ծիսակատարութեան վերուցած է զայն, մինչդեռ բոլոր եկեղեցիներէն՝ առանց դաւանանքի խտրութեան՝ ընդունուած և կիրարկուած է իբրեւ էական նիւթ խորհուրդիս, կցելով միանգամայն այդ պատճառներուն պէտք եղած հերքումները: Եղբայրացութենէն առաջ պիտի անդրադառնամ վերեւ յիշուած վեց տեսակ դանդաղ ծիսակատարութեանց վրայ, ցուցնելով անոնց թերացումը ուղղափառ եկեղեցւոյ դաւանանքէն եւ հեռացումը հին Հայ աւանդական ծէսէն:

Առաջին պատճառ. — «Զի եւ Քրիստոս առաջին հեղինակ խորհուրդոյս բնաւ մէկ անգամ հիւանդ չօծեց իւրով, Առաքեալք ալ ոչ ամէնքը եւ ոչ միշտ իւր կ' դործածէին յայցելութիւնսն եւն»⁽²⁵⁾:

Յիսուս եւ առաքեալները վերջին օծման խորհուրդը չէր որ կու տային այդ հիւանդներուն, այլ հրաշքով մը բժշկութիւն կը կատարէին: Այդ եւ ուրիշ հեղինակներու մօտ հրաշք եւ հիւանդաց խորհուրդը իրարու հետ կը շփոթուին: Ինչպէս վերեւ խորհուրդիս սահմանին մէջ տեսանք, որ էջմիածնական եկեղեցւոյ քրիստոնէական-

ներու մեծամասնութենէն ալ ընդունուած է, Հիւանդաց խորհուրդը իր առաջին արդիւնքը կ'ընէ հոգւոյն վրայ, մաքրելով մեղքերէն, մեղաց մնացորդներէն եւ մահուան սարսափի եւ սատանայի վորձութեանց դէմ զօրացնելով հոգին: Իսկ երկրորդաբար եւ թէպէտ՝ մարմնոյն վրայ աշխնեն՝ եթէ Աստուծոյ կամքն է՝ այդ մատակարարութեամբ կը տրուի հիւանդին մարմնական առողջութիւն, եւ այս ո՛չ եթէ դերբնական կերպով յանկարծակի առողջացնելով այլ զօրացնելով մարմնոյ ուժերը որ կամաց կամաց յաղթէ հիւանդութեան: Մինչդեռ հրաշքներն ընդհանրապէս եւ նախապէս կը կատարուին բնութեան ուժերու վրայ եւ այդպիսով տեղի կ'ունենան հրաշագործ բժշկութիւններ՝ որոնք կ'ըլլան յանկարծակի, եւ ամէն անգամ որ հրաշք մը կ'ըլլայ, անսխալականօրէն բժշկութիւնն ալ կը կատարուի: Հետեւաբար եթէ հրաշք եւ Հիւանդաց օծման խորհուրդ նոյն ըլլային, ամէն անգամ որ այդ խորհուրդը կատարուէր՝ բժշկութիւնն ալ պէտք էր իսկոյն տեղի ունենալ, ինչ որ իրականութեան հակառակ է:

Ընդհանուր եկեղեցւոյ վարդապետութեան եւ օրինաց համաձայն՝ Հիւանդաց օծման խորհուրդի պաշտօնեայն միայն քահանան է, մինչդեռ Սուրբերու վարքերու պատմութենէն դիտենք՝ որ եղած են սուրբ անձեր առանց քահանայական աստիճանի, որոնք մահուան դուռն հասած հիւանդներու վրայ աղօթելով ու ձեռք դնելով բժշկած են դանոնք, հետեւաբար այդ քրիստոնէականներու հեղինակներու կարծիքին համեմատ Հիւանդաց օծման խորհուրդը մատակարարած կ'ըլլան այդ սուրբերը, ինչ որ հակառակ է թէ՛ եկեղեցական օրինաց եւ նոյն իսկ հակասական իրենց ըսածին թէ՛ «խորհուրդոյս պաշտօնեայք են քահանայք եւ քահանայապետք»⁽²⁶⁾:

Առանց դաւանանքի խտրութեան՝ բոլոր

(25) Քննական Կրօնագիտութիւն — Տէր Սահակ Քահ. Տէր Սարգսեան. Կ. Պ. 1897, Բ. տպ. էջ 929:

(26) Քննական Կրօնագիտութիւն — Տէր Սահակ Քահ. Տէր Սարգսեան. Կ. Պ. 1897, Բ. տպ. էջ 931:

եկեղեցիներու վարդապետութիւնն է որ՝ բացի միլիտութենէն՝ միւս բոլոր խորհուրդներն հաստատուած են քրիստոնէայ հաւատացելոց հոգեկան օգտին համար, մինչդեռ վերոյիշեալ հեղինակներէն մէջըրեւում Աւետարանի հետեւեալ համարներուն մէջ պատմուած բժշկութիւնները զորս Յիսուս եւ Առաքեալներն կը կատարեն, ինչպէս, Մատթ. Ը. 8-13, Ժ. 35-36, Ղուկ. Դ. 41-42, Մատթ. Թ. 28-29, Մարկ. Ե. 34, Ժ. 52, եւն. եւն. ոչ եթէ հաւատացեալներու վրայ է որ կը կատարուի՝ այլ անհաւատներու, հետեւաբար այդ համարներէն ոչ խորհուրդը եւ ոչ անոր ձեւն ու նիւթին գոյութիւնը կ'ապացուցուի: Հոն հրաշքներու պատմութիւնն է որ կ'աւանդուի, որոնք անհաւատներու վրան ալ կրնան կատարուիլ, այդ դերբնական ուժի երեւոյթին ձեռքով բանալու անոնց հոգւոյն աչքերը եւ դարձի բերելու դանոնք:

Մեր Հայրապետները ու աղագային ժողովները այս խորհուրդին գոյութիւնը ապացուցանելու համար ամենեւին չեն դիմեր Աւետարանի այդ համարներուն, այլ միայն Յակոբոս առաքեալին «Հիւանդանայցէ՞ ոք ի ձէնջ»⁽²⁷⁾ խօսքին:

Երկրորդ պատճառ. — Հաւատացեալները փոխանակ խոստովանութեամբ սրբութեւ, իրենց յոյսը առոր վրայ (Հիւանդաց խորհուրդին) կը դնեն... այս պատճառաւ եկեղեցւոյ Հայրապետները լաւ համարեցան վերցնել զայն⁽²⁸⁾ եւն: —

Նման ծանրակշիռ խնդրոյ մը համար, որով Յիսուսէ հաստատուած խորհուրդ մը կը վերցուէր, անկարելի էր որ եկեղեցական գրաւոր վճիռ մը ելած չըլլար մեր Հայրապետներէն, եւ սակայն ոչ Հայ եկեղեցական պատմութեան մէջ եւ ոչ ալ Հայ հիւանդաց կանոնադրերուն մէջ կը հանդիպինք Հայրապետի մը օրէնքին՝ որ նման կարգադրութիւն մը ըրած ըլլայ: Մեր մատենագիրներէն միայն Գրիգոր Տաթեւացին է որ կը յիշատակէ այդ անցուդարձը, ապահովապէս փոխ առած յունաց մօտ յիշատակուած զեղծումէ մը, պատասխանելու համար ժամանակակից Ունիթորներ-

րու առարկութեան, այսինքն թէ ինչո՞ւ Հայերը չէին մատակարարեր Հիւանդաց օծման խորհուրդը, անշուշտ արժանապատուութենէ շարժած՝ չէ համարձակած ըսելու խորհուրդ Անձեւացիէն յիշատակուած պատճառը թէ «... վասն ծուրութեան կամ այլ պատճառի իրիք» խափանուած էր Արեւելեան Հայաստանի մէջ խորհուրդիս մատակարարութիւնը:

Ստեփանոս Ուսպելեան որ Գրիգոր Տաթեւացիէն դար մը առաջ է, երբ խորհուրդիս վրայ կը խօսի՝ ամենեւին չի՛ յիշատակեր նման զեղծում մը, եւ ոչ ալ այս խորհուրդին բարձումը, այլ անոր չմատակարարուելու իբր պատճառ կը դնէ «զի ի հարց ոչ ունիմք սովորութիւն աւանդեալ մեզ»։ որուն վրայ յեցած հետագայ քրիստոնէականները, դեռ աւելի անդին անցնելով՝ հասան մինչեւ Գրիգոր Լուսաանցիին հետ աղագային զոյգ առաքեալները, ըսելով թէ «զի ոչ Թադէոս եւ Բարթոլոմէոս, ոչ ալ Ս. Գր. Լուսաւորիչ նիւթական իւրոյն կիրառութիւնը աւանդեցին իրենց ժողովրդեան, ոչ հրամայեցին ոչ ալ իրենք դործածեցին»⁽²⁹⁾:

Հայաստանեայց այդ սուրբ լուսաւորիչները չէին կրնար երեւակայել թէ Քրիստոսէ հաստատուած եւ փրկութեան սատարող խորհուրդ մը՝ ապագային նոյն ինքն խորհուրդոյս պաշտօնեաներէն տարակոյսի տակ կրնար իյնալ, որպէս զի ըստ այնմ աւանդէին յաջորդներուն թէ իրենք քանի հիւանդներու օծում տուած էին:

Ստեփանոս Ուսպելեանի եւ Գրիգոր Տաթեւացւոյն վկայութիւնները զիբար կը չէզոքացնեն, եւ իրականութիւնը կը մնայ թէ Գրիգոր Տաթեւացիէն յիշատակուած Հայրապետները, Ս. Վրթանէսէն սկսեալ մինչեւ Սսոյ Գ ժողովը ոչ միայն խորհուրդս չեն բարձած, այլ բոլորովին հակառակ վճիռներ տուած են, արդիւնելու

(27) Բաղմալէպ — 1939, էջ 10 եւն:

(28) Քրիստոնէական — Բ. Կ. Երուսաղէմ, 1932, էջ 92:

(29) Քննական Կրօնագիտութիւն — Տէր Ս. Քահ. Տէր Սարգսեան. Կ. Պոլիս, 1897, Բ. տպ. էջ 928:

համար անոր մատակարարութեան շուրջ զեղծութիւնները՝ որ առաջ կու գային ծուլութեանէ կամ նման պատճառներէ, ինչպէս տեսանք յօդուածիս նախորդ մասին մէջ բերուած յայտնի վկայութիւններով:

Երրորդ պատճառ. — Սարգիս Ծնորհալի կ'ըսէ. «Ոչ իւրն տայր զառողջութիւն հիւանդին, այլ անունն Տեառն»: Իսկ Խորհրդով Անձեւացին «զիւ և զիւրն աղօթքն զօրաւոր առնէ, եւ զեղ բժշկութեան կատարէ... աղօթիցն լինել պարտ է առանց ամենայն պատճառի զի հարկաւոր է»⁽³⁰⁾: Հետեւաբար, կ'ըսեն, հիւանդներն իւրով օծելը աւելորդ համարուած է: —

Թէ Սարգիս Ծնորհալի ձեռքնիւ օրհնելու իւրը կ'ընդունէր իբրեւ նիւթ Հիւանդաց օծման Խորհուրդին՝ տեսանք արդէն յօդուածիս առաջին մասին մէջ (Բաղմավէտ 1939, էջ 11): Իսկ թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէ սոյն բացատրութեամբ «Ոչ իւրն տայր առողջութիւն հիւանդին, այլ անունն Տեառն», վարդապետիս միտքը լաւ հասկընալու համար հարկ կը համարիմ լուսաբանութեան համար դիմել ժամանակակից հեղինակաւոր աղբիւրի, Ս. Ներսէս Ծնորհալուն, որ վարդապետիս հետ եղած է համասնունդ աշակերտակից:

Ս. Հայրապետ, Հոռոմոց կայսեր փեսային ուղղած նամակի մը մէջ երբ կը խօսի մեր Հայոցս մօտ շուրջայ իւրին վրայ որ ձեռքնիւ ձեռքնի տեղ կը դործածուէր, կու տայ հետեւեալ բացատրութիւնը. «Դարձեալ գրեալ է ի դիրս, ի բուսաբեր ձեռքով զոր շուրջայ անուանեն, լինել Միւռոնի մերոյ եւ ոչ ի ծառոց ձեռքնեաց: Եւ այս յիրաւի, եւ պատճառն ոչ այլ ինչ, այլ զի ի Հայաստանեայց աշխարհն ոչ են ձեռքնիւ վասն ցրտութեան օդոցն, հարկ եղեւ զայն ինչ ձեռք որ գիւտ է աշխարհին, ի նիւթ առնուլ Միւռոնի, եւ ոչ ինչ վնաս հոգեւոր յայտոսիկ: Զի թէ նիւթոյն էր զօրութիւն, զայն նիւթ միայն արժան էր խնդրել յորում աստուածային ինչ ազդումըն գոյր. ապա թէ քահանայական օրհնութիւնն եւ աղօթքն միացուցանեն ընդ նիւթ ձեռքոյն զաստուածային շնորհն, ոչ

ինչ լինի առաւելութիւն կամ պակասութիւն, եթէ ի պտղոյ իցէ ձէթն եւ եթէ ի բուսոյ»⁽³¹⁾:

Որքան որ հոն Սարգիս Ծնորհալի Դրոշմի իւրին վրայ է որ կը խօսի, բայց փոխաբերաբար կարելի է Հիւանդաց օծման Խորհուրդի համար եւս յատկացնել զայն, քանի որ երկուքն ալ Խորհուրդ են եւ նիւթի տեսակէտով հաւասար:

Մէջ բերուած վկայութեանս իմաստն է, ձեռք իբրեւ ձեռք ըստ իր բնական զօրութեան չունի ուժ յառաջ բերելու Դրոշմի Խորհուրդի արդիւնքը՝ որ գերբնական է, մինչեւ որ աղօթքը չմիացնէ ձեռքի նիւթին հետ աստուածային շնորհը որով օրհնուի իւրը եւ դրոշմելոյն վրայ առաջ բերէ Խորհրդական արդիւնքը: Սոյն վկայութեան լոյսով կարգաւորվ Սարգիս Ծնորհալուն վերեւ մէջ բերուած վկայութիւնը՝ կ'ունենանք հետեւեալ իմաստը թէ — Ոչ իւրն տայ զառողջութիւն հիւանդին — քանի որ ձեռքը կամ իւրը, ըստ իր բնութեան չունի այդ զօրութիւնը բժշկելու հոգեպէս թէ մարմնապէս — այլ անունն Տեառն — կամ աղօթքն որ միացուցանեն ընդ նիւթ ձեռքոյն զաստուածային շնորհն — եւ առողջութիւն կը պարգեւէ հիւանդին:

Թէ ըրած փոխաբերութիւնս կամայական չէ, այլ իր հիմք ունի Հայրապետիս քարոզած վարդապետութեան մէջ նկատմամբ այս Խորհուրդին, հարկ կը համարիմ կրկին մէջ բերել Անոր՝ Կաթողիկեայց Թղթոյն մեկնութեան այն վկայութիւնը զոր նախորդ գլխոյն մէջ յիշեցինք (Բաղմ. 1939 էջ 10), ուր կ'ըսէ նա. «Թէ ներդրածել զայս աղօթիցն էր զօրութեան, օծման իւրոյն առ ի՞նչ պէտք բժշկեալքն կարտանային. յայտ է թէ զի յերկուց ելով մեր, ամենայն ինչ զգալի է եւ իմանալի իրականութեանն առիթ զոյգ էութեանս, որպէս ջուր եւ Հողի, հաց եւ Աստուած. ըստ այնմ առցես զօծանելն իւրով»: —

(30) Քննական Կրօնագիտութիւն — Տէր Ս. Գրգ. Տէր Սարգսեան. Կ. Պոլիս, 1897, Բ. տպ. էջ 930:

(31) Ընդհանրական Թուղթք Ս. Ներսէս Ծնորհալուն. յերոսաղէմ, 1871, էջ 97:

Իր այս երկայրաբան պատճառաբանութեամբ ոչ միայն կը հերքէ նոյն դարու, այլ եւ ժամանակակից հեղինակներու այն սխալ կարծիքը՝ թէ մի միայն աղօթքի մէջ է Հիւանդաց Խորհուրդի էութիւնը, առարկելով անոնց որ՝ եթէ մի միայն աղօթքի մէջ է Խորհուրդիս զօրութիւնը, ինչո՞ւ Յակոբոս առաքեալ կը պարտադրէ անոնց նաեւ իւրով օծումը: Հետեւաբար Ծնորհալուն վարդապետութեան համաձայն, 1. — Հիւանդները կարօտ են իւրով օծումի. 2. — Իւրով օծումը այս Խորհուրդիս մէջ այնքան էական է՝ որքան էական է ջրով լուալը Մկրտութեան եւ հացը Հաղորդութեան Խորհուրդներուն մէջ, այնպէս որ առանց զգալի նիւթին (Իւրոյն օծման) իմանալի իրը (շնորհքը) առաջ չի դարձնում⁽³²⁾:

Թէ Ներսէս Ծնորհալին եւ թէ Սարգիս Ծնորհալին հաւատքի գիտութեան մէջ միեւնոյն աղբիւրէն միեւնոյն սնունդն առած, չէին կրնար իրարու հակառակ վարդապետել՝ հաւատքի նման կարեւոր կէտի մը մէջ: Վայրկեան մը ենթադրելով որ իրարու հակասած են, Հայ հաւատացեալը երկուքն ուր՞ու վարդապետութիւնը աւելի պէտք է վերադասէ եւ հետեւի, յայտնի է կարծեմ:

«Զի եւ զիւրն աղօթքն զօրաւոր առնէ եւ զեղ բժշկութեան կատարէ: Վասն որոյ թէ երկուքն լինիցին՝ բարի է, եւ եթէ վասն երկուքն լինիցին՝ վատ է, եւ եթէ վասն ծուլութեան կամ այլ պատճառի իրիք օծութիւն իւրոյն խափանի, աղօթիցն լինել պարտ է առանց ամենայն պատճառի զի կարեւոր է եւ յամենայն իրս պիտանի, եւ յամենայն ժամու խնդրէ պատրաստ լինել ըստ տէրունական հրամանին»⁽³³⁾:

Առաջին մասը, «Զի զիւրն աղօթքն զօրաւոր առնէ եւ զեղ բժշկութեան կատարուր առնէ եւ զեղ բժշկութեան կատարուր առնէ» առաւելօքն բացատրուած է Ս. Ներսէսի, առաւելօքն բացատրուած է Ս. Ներսէսի Ծնորհալիէն: Դրոշմի համար տուած անոր բացատրութիւնը յարմար բանալի է բանալու համար Անձեւացւոյն սոյն նախադասութեան մէջ պարունակուած խորհրդական իմաստը:

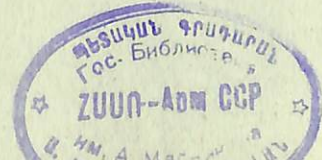
Իսկ ի՞նչ է արդեօք Անձեւացւոյն երկ-

րորդ նախադասութեան իմաստը, երբ կ'ըսէ. «Աղօթիցն լինել պարտ է առանց ամենայն պատճառի զի կարեւոր է եւ յամենայն իրս պիտանի, եւ յամենայն ժամու խնդրէ պատրաստ լինել ըստ տէրունական հրամանին»:

Եթէ վկայութեանս իմաստը այս ըլլար՝ թէ Խորհուրդիս էութիւնը զուտ աղօթից մէջ է, այն ատեն Անձեւացւոյն մոլորեալ մը պիտի ըլլար՝ ո՛չ միայն միւս եկեղեցիներէն այլ եւ իջմիածնական եկեղեցիէն՝ որ բոլոր Խորհուրդներու էութեան ու վաւերականութեան կազմին համար կ'ընդունի իւրիւր՝ իրական իր մը, եւ ձեւ կամ կերպ՝ սահմանուած պաշտօնական աղօթք մը որ մատակարարութեան ժամանակ նիւթին կ'ընկերանայ, եւ թէ առանց մէկուսն օրհնածար ճիշդիմ, միւսը, այսինքն ձեւը միայն չի կրնար Խորհուրդին արդիւնքը առաջ բերել. ահա այս պատճառաւ է նաեւ որ իջմիածնական եկեղեցին որքան որ իւրով օծման գործածութիւնը չի՛ ընդունիր, անոր տեղ ստիպուած է հնարել Հիւանդաց Խորհուրդին նորանոր նիւթեր, այսպէս, ձեռք դնել, խաչով կամ Աւետարանով օրհնել, սրբոց մասունք դպցնել հիւանդին, Հաղորդութիւն տալ, եւն: Բայց որովհետեւ Անձեւացւոյն ուղղափառութեան վրայ ո՛չ մէկ կասկած չէ կարելի յարուցանել, հետեւաբար պէտք է եզրակացնել՝ թէ այդ նախադասութեամբ Անձեւացւոյն չէ ուղած ցուցադրել մեզի Հիւանդաց Խորհուրդին էութիւնը: Վկայութեանս այս մասը կապ ունի Անձեւացւոյն «Վասն հիւանդաց եւ ամենայն վշտացելոց աղաչեսցուք» — քարոզի մեկնութեան հետ, ուր նա կը ջանայ ցուցնել ընդհանուր կերպով աղօթքի կարեւորութիւնն ու պարտականութիւնը յիշեցնելով առ այս Աւետարանական այն պատուէրը թէ «պարտ է յամենայն ժամ կալ յաղթս եւ մի ձանձրանալ», երբ կ'ըսէ «աղօթիցն լինել

(32) Հիմնական Տարբերութիւն — Յ. Վ. Գաթրճեան. Վիեննա, 1860, էջ 136:

(33) Մեկնութիւն ժամակարգութեան — Խորհրդով Անձեւացւոյն. Կ. Պոլիս, 1840, էջ 172:

պարտ է... ըստ տէրոնեան հրամանին»:

Ուրիշ պատճառ մ'ալ կ'ըսէ թէ՝ խորհուրդի արդիւնքն է բժշկութիւն հոգւոյ եւ մարմնոյ, մինչ այն աղօթքին՝ որ կը պարտադրուի այս վկայութեան մէջ՝ արդիւնքն է ամէն բան, «զի կարեւոր է եւ յամենայն իրա պիտանի», կ'ըսէ Անձեւացի. ուրեմն ոչ սահմանուած առաջ բերելու միայն Հիւանդաց խորհուրդի արդիւնքը:

Այո՛ կրնայ ատ ալ առաջ բերել, ինչպէս կը բերէ Մկրտութեան, Դրոշմի եւ միւս խորհուրդներու արդիւնքը, երբ իբրեւ ձեւ կը դործածուի, բայց ասոր համար հարկաւոր է որ նիւթին ընկերանայ: Մանաւանդ որ մէջբերուած սոյն վկայութեան քանի մը տող վեր, կը կարգանք թէ «2ի զգալի մարմինը զգալապէս եւ զնիւթ բժշկութեան սիրէ ըստ թանձրութեան մարմնոյն: Այլ առ ի միտս իւզն յօրինակ շնորհաց Հոգւոյն սրբոյ տուաւ. որ աներեւութաբար զներքին մարդն մաքրէ, եւ յայտնապէս արտաքին մարմնոյն առողջութիւն պարգեւէ որք հաւատով յուսան» եւն: Աշխարհաբարի դարձնելով՝ կ'ունենանք. 2ի զգալի մարմինը զգալապէս կը սիրէ նաեւ բժշկութեան նիւթը մարմնոյն թանձրութեան համաձայն: Մտաւորապէս իւզը տրուեցաւ իբր օրինակ Հոգւոյն Սրբոյ շնորհաց որ աներեւութաբար կը մաքրէ մարդուն ներքինը եւ յայտնապէս մարմնական առողջութիւն կը պարգեւէ. ուր որոշ կերպով Անձեւացին կը խօսի հիւանդաց օժման իւզի եւ անոր բերած արդիւնքին վրայ, որ կը նոյնանայ բոլոր եկեղեցիներէն ընդունուած Հիւանդաց խորհուրդի արդիւնքին հետ, եւ կը նկատէ զայն՝ իւզը՝ խորհրդական արդիւնքին զլիաւոր պատճառներէն մին:

Չորրորդ պատճառ. — «Մարդիկ չեն գիտեր թէ ե՞րբ, ո՞ւր եւ ինչպէս պիտի հիւանդանան եւ պիտի մեռնին, այսինքն տա՞ն մէջ թէ ճամբորդութեան ընթացքին, յանկա՞րծ, եւն: Այս պատճառով, մեր եկեղեցւոյ մէջ, վերջին օծումը միացուած է առաջին օծումին, այսինքն Դրոշմին: Զաւատը, սիրտը, թիկնամէջը Դրոշմի

խորհուրդին նշաններն են, իսկ մնացած վեցը այսինքն, աչքերը, ականջները, բերանը, ձեռքերը, քամակը կամ կուշտը եւ ոտքերը, վերջին օժման»՝ այսպէս կ'ըսէ Բարդէն Կաթողիկոս⁽³⁴⁾:

Անշուշտ այդ պատճառները անձնօթ չէին Յիսուսի ու Յակոբոս Առաքելոյն, որոնք սակայն կը պատուիրեն որ այդ խորհուրդը կատարուի երբ մէկը հիւանդ վիճակի մէջ է. «Հիւանդանայցե՞ ոք ի ձէնջ, կոչեսցեն զերիցունս» եւն: — Մեր Ս. Հայրերու եւ աղագային ժողովներու դործերու մէջ չենք գտներ նման կարգադրութիւն մը, անշուշտ իրենց ժամանակ ալ կ'ըլլային յանկարծակի եւ կամ ճամբու վրայ մեռնողներ, եւ սակայն հարկ չեն տեսած նման փոփոխութիւն մը ընելու: Եթէ բանանք մեր բոլոր Մաշտոցները՝ անոնց ոչ մէկուն մէջ կը գտնենք երկու խորհուրդներու նման միութիւն մը: Այդ Մաշտոցներու մէջ, Դրոշմի խորհուրդի օժման ընկերացող բանաձեւին մէջ ո'չ մէկ ակնարկութիւն կայ՝ հիւանդաց օժման բանաձեւի իմաստով աղօթքի մը: Երբ Դրոշմի խորհուրդի ժամանակ կ'օծուի իւրաքանչիւր անդամ, խորհրդական քանաձեւով կը խնդրուի Աստուծոյն որ զօրացնէ օժմամբ ստացուած շնորհք այդ անդամները ապագային չմեղանչելու այլ բարի դործելու: Մինչդեռ Հիւանդաց օժման բանաձեւին իմաստն է՝ թէ ինչ որ իւրաքանչիւր անդամով մեղանչած է մարդ, կը խնդրուի Աստուծոյն որ այդ զգայարաններով հոգւոյն վրայ ծանրացած մեղքերը սրբէ. հետեւաբար իրարու հակառակ խորհրդական արդիւնքներ ըլլալով՝ չէ կարելի միեւնոյն բանաձեւով երկու խորհուրդ կատարել: Եթէ Յովհան Իմաստասէր միեւնոյն ձէթը տարբեր խորհուրդներու համար դործածուի իբրեւ զեղծում կը նկատէր, ո՞րքան աւելի զեղծում պիտի նկատէր եթէ ձէթէն զատ բանաձեւն ալ միեւնոյնն ըլլար:

Նման զեղծում մը, Դրոշմի եւ Վերջին

⁽³⁴⁾ Քրիստոնէական — Բ. Կ. — Երուսաղէմ, 1932, էջ 90-91:

օժման միութեան, կը յիշատակուի կամ լաւ եւս կը հնարուի Գրիգոր Տաթեւացիէն, առաջին անգամ կը հանդիպինք իր «Գիրք Հարցմանց»-ի մէջ, զոր գրած է պատասխանելու ժամանակակից Ունիթոններու առարկութեանց, որոնց մէջ կա՛ր նաեւ այս ալ՝ թէ ինչո՞ւ Հայերը հիւանդները չեն օծեր, ինչպէս որ Առաքելը կը պատուիրէ, հետեւաբար հեռացած են առաքելական պատուէրէն: Առարկութիւնը հիմ ունէր, որովհետեւ Արեւելեան Հայաստանի մէջ իրապէս ալ չէր կատարուեր՝ ինչպէս տեսանք նախապէս. եւ Տաթեւացին որ չի սիրեր յաղթուիլ, հնարած է նման ծիսակատարութիւն մը:

Սնդիրը միթէ գրական պայքարի վրայ չէ՞ր, քանի որ իրականութեան մէջ երկու խորհուրդները կը մնային ինչպէս որ էին, այսինքն Դրոշմը կը կատարուէր, իսկ Հիւանդաց օծումը արդէն չէր կատարուեր: Սոյն պատասխանով կրնար նա իր հակառակորդները գիւրաւ յաղթահարել, քանի որ լատինաց մօտ Դրոշմի խորհուրդը կը մատակարարուէր միայն ճակատի օծումով, հայկական արարողութեան մէջ կամով, հայկական արարողութեան մէջ կանոնադրուած միւս անդամներուն օծումները չափ լաւ կարելի էր իբրեւ հիւանդաց օժման խորհուրդի համար կիրարկուած ներման խորհուրդի համար կիրարկուած ներման կայացնել. առանց խորհելու թէ նման զեղծում մը չկատարուէին տարբերութիւն մը չունենալէն զատ՝ Հայ եկեղեցին ծաղրական կ'ընէր միւս եկեղեցիներուն առջեւ: Եթէ այդպիսի զեղծում մը պատճառարանեալ կարելի էր նկատուիլ Տաթեւացւոյն ժամանակ, բայց ոչ նոյնպէս ներկայ դարուս քննական լոյսին տակ:

Բացի քանի մը քրիստոնէականներէն որոնք կը հետեւին Գրիգոր Տաթեւացւոյն, միւս բոլորը օժման իւզի նկատմամբ տարբեր վարդապետութիւն ունին: Այսպէս բեր վարդապետութիւն ունին: Այսպէս Տէրոյնց կը գրէ. «Վերջին կէտը հասած հիւանդին աչքը, ականջը եւ քիթը, եւ բերանը, եւ ձեռքը եւ ոտքը յատկապէս օրհնուած իւզով օծել կայ, եւ թէ այդ օծումը Հայ եկեղեցին չի կատարեր որովհետեւ «մասնաւոր պատճառներ եղեր են»: Եւ ու-

րիշ տպագրութեան մը մէջ դեռ աւելի որոշ կերպով կ'ըսէ, թէ «Դրոշմի խորհուրդին պէս այս խորհուրդիս մէջ ալ հիւանդին աչքը եւ ականջը եւ քիթը եւ բերանը եւ ձեռքը եւ սիրտը եւ ոտքը յատկապէս օրհնուած իւզով օծել կայ»: Հետեւաբար Դրոշմի խորհուրդով եղած օծումը եւ անոր արարողութիւնը, էջմիածնական եկեղեցւոյն մէջ ալ տարբեր էր քան հիւանդաց օծումը եւ անոր մատակարարութիւնը, կը հետեւի նաեւ որ էջմիածնական եկեղեցւոյն մէջ ենթադրեալ զեղծման պատճառաւ, ոչ եթէ Հիւանդաց օժման արարողութիւնը փոխադրուած է եւ միացած Դրոշմի խորհուրդի արարողութեան հետ, այլ բոլորովին վերացուած:

Յետ քննելու այն պատճառները՝ որոնց համար իւզով օծումը աւելորդ համարուած է Հիւանդաց Օժման խորհուրդի մատակարարութեան ժամանակ եւ տեսնելու անոնց հերքումները, կը մնայ քանի մը խօսք եւս ըսել վերեւ յիշուած վեց զանազան տեսակ ծիսակատարութեանց մասին:

Ա.ին մէջ ներկայացուած ծիսակատարութիւնը կ'ըսէր որ Հիւանդաց օժման խորհուրդը կը մատակարարուի «օժմամբ ի քահանայէն հիւանդն ընդունի զբժշկութիւն եւ մեղաց թողութիւն»: — Որքան ալ սոյն բացատրութիւնս կը գտնուի Ռուսերէն Քրիստոնէականի մը մէջ որ թարգմանութիւն մ'է Մանուկեանէ եւ ոչ ինքնադրութիւն, բայց որովհետեւ նա առանց ու եւ է ծանօթագրութեան մը կամ փոփոխման իւրացուցած է զայն Հայ եկեղեցւոյ համար, սոյն հրատարակութեամբ ըսել կ'ուզէ նա թէ կը զարտուղէր 1737 տարիէն սկսեալ մինչեւ 1814 տարւոյն հրատարակուած Քրիստոնէականներու մէջ պարունակուած վարդապետութեանց, որոնց մէջ իւզով օծումը խորհուրդիս էական նիւթ չի նկատուիր, եւ կը հետեւէր 1820-ի համադրումարի բարեկարգական վճիռներուն:

Բ. Ծիսակատարութիւնը աւելորդ համարած է նիւթը, եւ թէ խորհուրդս կը մատակարարուի — «միայն քահանայից աղօթքով», — «որովհետեւ աղօթքի մէջ է

բովանդակում խորհրդաւոր զօրութիւնը: Նման ծիսակատարութիւն մը ոչ միայն հակառակ է ընդհանուր եկեղեցւոյ դաւանած էական ծիսակատարութեան, այլ նոյն իսկ էջմիածնական եկեղեցիէն դաւանածին, որ ամէն խորհուրդի համար ալ առանց զարտուղութեան կ'ընդունի՝ Նիւթ եւ Ձեւ:

Գ. Ծիսակատարութեան համաձայն՝ խորհուրդս կը կատարուի — «աղօթքով եւ հիւանդին վրայ ձեռք դնելով»: — Ասիկա կը ջանայ փրկել խորհուրդիս էական մասերը, Ձեւը եւ Նիւթը, վերջինս ենթադրելով ձեռք դնելուն մէջ: Բնական տրամաբանութիւնը կ'ըսէ մեզի՝ թէ իրի մը անունը կը տրուի՝ առնելով անոր մէջ գտնուած էական յատկանքի մը ներկայութենէն, եւ երբ ընդհանուր եկեղեցին առանց դաւանանքի եւ ծէսի զանազանութեան խորհուրդիս կու տայ Օծում անունը, ըսել կ'ուզէ թէ խորհուրդիս մէջ էական գործողութիւնը Օծումն է որ անոր յատկանիշը կը կազմէ, ինչպէս Մկրտութեան խորհուրդի մէջ մկրտելու կամ լուալու գործողութիւնը անոր յատկանիշը կը կազմէ, եւ եթէ վերցուի էական գործողութիւնը, այլ եւս չէ կարելի տալ այդ իրին զինքն յատկանշող անունը: Ինչպէս նստող մարդու մը չենք կրնար ըսել որ կը քալէ երբ արդէն դադրած է քալելէ:

Ն. Արէլ Արքեպս. կ'ըսէ թէ «Առաքեալներն եւս հիւանդները իւղով կ'օծանէին» եւ միւս կողմէ՝ թէ Հայ էջմիածնական եկեղեցին Քրիստոսի հրամանը կատարելու համար հիւանդները իւղով չ'օծեր, այլ աղօթք անելով եւ հիւանդին վրայ ձեռք դնելով կը մատակարարէ այդ խորհուրդը: Ձեւ կարծեր որ այդ բացատրութեան մէջ սրբազանին դիտումն ըլլայ Առաքեալները յանցաւոր ու օրինազանց ցուցնել Քրիստոսաւանդ պատուէրին, այլ այդ դժբախտ բացատրութիւններով ուղած է նա հասնիլ իր առաջադրած վախճանին, այսինքն արդարացնել Հայ եկեղեցւոյ քով Հիւանդաց Օծման խորհուրդի մատակարարութեան մէջ՝ իւղով օծումի զանցա-

ռութիւնը, որով ինք կրկին մեղադրանքի կ'ենթարկուի:

Դ. Ծիսակատարութեամբ խորհուրդս կը կատարուի, Կենաց Փայտով կամ սրբառց մասունքով խաչաձեւով ընելով եւ Ս. Հաղորդութիւն տալով: —

Խորհուրդիս այս տեսակ մատակարարութիւնն հնարողները, թէ՛ նախորդին կը միաբանին անոր նման խորհուրդին էական մասը (օծումը) երկրորդական մասին հետ (Կենաց Փայտը դպցնել, եւն) չփոխելով եւ իրարու տեղ դնելով եւ թէ անկից կը զարտուղին, երբ նախորդին հնարած ձեռնադրութեան տեղ կը դետեղեն Կենաց Փայտը եւ սրբոց մասունքը հիւանդին դպցնելով, Հաղորդութիւն տալով եւ արձակման աղօթք ընելով: Այս մէջ բերուած արարողական մասերն ու աղօթքներն հանդիսաւոր ձեւակերպութիւններ են որոնք կ'ընկերանան խորհուրդիս էական մասերուն, մատակարարութեան ընթացքին եւ որոնք կը ծառայեն Հայ Ծէսը դանադանելու՝ Յունական, Լատինական եւ Ասորական ծէսերէն: Բայց ինչպէս որ միւս վեց խորհուրդներուն մատակարարութեան ընթացքին Հայ եկեղեցին իր այդ հանդիսաւոր ձեւակերպութիւններով կամ լաւ եւս արարողութիւններով կը զանազանուի միւս եկեղեցիներէն առանց սակայն իւրաքանչիւր խորհուրդին էական նիւթն ու ձեւը փոխելու, ինչպէս Մկրտութեան մէջ ջուրը, Դրոշմի մէջ Միռոնը, Հաղորդութեան մէջ հացը, եւն. նոյնպէս ալ անփոփոխ պէտք է պահել Հիւանդաց Օծման խորհուրդին մէջ անոր յատուկ նիւթը՝ այսինքն օրհնուած իւղով օծումը եւ երկրորդական արարողութիւններով զանազանութիւնը միւսներէն: Թէ օրհնուած իւղով օծումը խորհուրդիս էական նիւթն է, զայս կարելի է ցուցնել այս պատճառաբանութեամբ որ բոլոր եկեղեցիները առանց դաւանանքի խտրութեան ընդունած են զայն իրրեւ էական Նիւթ խորհուրդիս, հիմնուած Ս. Յակոբոս առաքեալին յայտնի վկայութեան վրայ, ուր Հայ էջմիածնական եկեղեցիէն յիշատակ-

ուած Նիւթերէն ոչ մէկը իրրեւ էական Նիւթ աւանդուած է, եւ թէ այդ եկեղեցիներէն նկատուած է նաեւ, որ առանց իւղով օծումի մատակարարութիւնը էապէս կ'եղծանէ այս խորհուրդը եւ անվաւեր կ'ընէ զայն:

Ե. Ծիսակատարութիւնը Հիւանդաց Օծման խորհուրդը կը միացնէ Դրոշմի հոգի-հուրդին հետ եւ կամ Աւագ Հիմզաքթի ոտնուային:

Խորհուրդիս նման մատակարարութիւն մը Գրիգոր Տաթեւացւոյն քմահաճ հրահրէն է, իրմէ առաջ գոյութիւն ունեցած է, իրմէ վերջն ալ շատ քիչեր կը հետեւին այդ նորադիւտ եւ նորամուտ կարծիքին:

Զ. Ծիսակատարութիւնը Հիւանդաց օծման խորհուրդը կը բաժնէ երկուքի՝ այսինքն Հիւանդաց կարգի եւ Վերջին օծման, ինչպէս վերեւ տեսանք:

Ծիսակատարութիւնս կատարելադրածում մըն է իրմէ նախորդին, աւելի մանրամասն դժերով ներկայացուած խորհուրդիս կիրառութիւնը, առաջինին նման ալ կամայական է: Ոչ Հիւանդաց ըսուած կարգը Հիւանդաց խորհուրդին արդիւնքը կը բերէ, քանի որ հեղինակը կը նոյնացնէ Ապաշխարութեան եւ Ս. Հաղորդութեան խորհուրդներուն հետ՝ որոնք ունին արդէն իրենց սահմանաւ արդիւնքը եւ անկից իւրեքն օծում ըսուածը, քանի որ այս ծիւ վերջին օծում ըսուածը, քանի որ այս ծիւ սակատարութեան հեղինակը կը միացնէ Դրոշմի խորհուրդին հետ որ նոյնպէս սահմանաւ արդիւնք միայն ունի: Խորհուրդներու արդիւնքները կախում ունին ոչ եթէ մատակարարողին կամքէն այլ խորհուրդները հաստատողին կամքէն, հետեւաբար եթէ Քրիստոս Հիւանդաց համար առանձին խորհուրդ մը հաստատած է՝ ըսել է որ անոր առանձին արդիւնք մըն ալ սահմանած է՝ որ բացի այդ խորհուրդէն ուրիշ խորհուրդ մը չի կրնար առաջ բերել, ապա թէ ոչ աւելորդ տեղ հաստատած պիտի ըլլար:

Եղրակացնելով մինչեւ ցարդ ըսուածները, կարելի է ըսել թէ Հայ էջմիածնական եկեղեցին, Հիւանդաց Օծման խորհուրդին նկատմամբ միւս եկեղեցիներէն զարտուղելով, ուղած է ձեւել ուրոյն վարդապետութիւն մը՝ ինքզինքը նկատելով հաւատարիմ աւանդապահ քրիստոսական աւանդին, ինչպէս կ'արտայայտուի Արշակ Տէր Միքելեան իր — «Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցու Քրիստոնէական»⁽³⁵⁾ գրքին մէջ, յայտարարելով «Քրիստոսի օրինակին եւ առաքելական շաւղին հաւատարիմ մնալով, Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցին դերժ է երկու այդ ծայրայեղ մոլորութիւններէ» (այսինքն Կաթողիկէ և բողոքական):

Դժբախտաբար, սակայն, հիմնուած երկդիմի ու չփոխ աղբիւրներու վրայ՝ քայլ առ քայլ հեռացած է հին Հայ աւանդական վարդապետութենէն, եւ ներկայիս ոչ միայն չունի ուղղափառ վարդապետութիւն ոչ խորհուրդիս էութեան, ոչ անոր արդեանց եւ ոչ ալ անոր մատակարարութեան նկատմամբ, այլ անդալիօրէն դիմած է եւ յարած բողոքական աղանդին, ինչպէս եւ յարած բողոքական աղանդին, ինչպէս կը յայտարարէ Մուշեղ Սեբոսեան. «Այս հրահանգութեան (Վերջին օծման) մէջ, բողոքական եկեղեցիները, ինչպէս նաեւ անգլիական եկեղեցին, համաձայն են մեզի: Օրթոտոքս եկեղեցին ընդհակառակն, կ'ընդունի հիւանդաց օծումը, միայն թէ չ'նկատեր զայն իրրեւ վերջին օծում ըստ լատինականին»⁽³⁶⁾ եւն: — Ձեւ գիտեր թէ արդեօք Հայ եկեղեցւոյ համար՝ թողած իր սուրբ Հայրապետաց եւ սուրբ Հայրերու վարդապետութիւնը, ո'րքան պարծանք կարելի է համարել բողոքականներուն դաւանակից ըլլալը յիշեալ խորհուրդին մէջ:

(Շարունակելի) Հ. ՍԱՄՈՒԷԼ ԱՐԱՄԵԱՆ

(35) Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցու Քրիստոնէականը — Արշակ Տէր Միքելեան. Տփղիս, 1900, էջ 465:

(36) Կրօնի Դասեր — Մուշեղ Եպիսկոպոս. Կ. Պոլիս, 1910, էջ 122: